

CALVINISTISCHE JURISTEN VEREENIGING

Groen van Prinstererlaan 24 - Amersfoort

Referaat

voor de jaarvergadering 1946 te Amersfoort

Prof. Dr. A. M. DONNER

ENKELE OPMERKINGEN OVER DEN CHRISTELIJKEN STAAT

Het is niet mogelijk zich aan den indruk te onttrekken, dat het probleem van den Christelijken staat sinds Kuyper ten onzent veelal te eenvoudig is gesteld, doordat a priori werd uitgegaan van een sterk beperkte staatstaak. Als regel werd n.l. de Overheid van het geestelijk-zedelijk levensterrein a limine teruggewezen als tot beoefening op dat gebied in den meest volstrekten zin onbevoegd.

De vraag moet gesteld of deze beperking van principiëlen aard is en dus in zekeren zin voor alle tijden en omstandigheden geldt, dan wel door overwegingen van doelmatigheid en staatkundige opportuniteit wordt ingegeven.

Een beantwoording in den eersten zin (de beperking zou van principiëlen aard zijn) lijkt van een dubieuze juistheid. Wel heeft men gepoogd die beperking te adstrueeren door een verwijzing naar de handhaving van het recht of van de openbare orde en de goede zeden (in ruimeren zin verstaan) als de eigenlijke staatstaak, maar dan valt het op dat deze argumentatie zich tegen degenen die haar aanvoeren, richt. Dat de Overheid dienaresse Gods is wordt niet ontkend, waarom zou zij dan niet ook Gods recht in deze wereld hebben te handhaven, waarom zou dan de openbare orde niet ook omvatten de orde op geestelijk gebied, zoodat ongoddelijke uitingen en manifestaties moeten worden tegengegaan, en waarom zouden de goede zeden niet omvatten de goede zeden op religieus terrein (kerkgang, verbod Gods naam te lasteren etc.)?

Het is veeleer zoo dat een waarlijk effectieve bestrijding van onrecht, ordeverstoring en slechte zeden, als het ware vanzelf ertoe zal moeten komen het kwaad zoo goed mogelijk bij den wortel te vatten, d.w.z. de verbreiding van allerlei leer en levensbeschouwing, die aan dat kwade voedsel geven, te weren en de verbreiding van

het Evangelie als de bron ook voor een ordelijk en rechtvaardig staatsleven, te bevorderen.

Kortom zal de Overheid Gods dienaarste zijn, dan moet zij regeeren niet slechts bij het licht der algemeene genade, zooals men wel zegt, maar ook van de bijzondere genade en dan is er niets tegen te zeggen, wanneer zij ook op geestelijk-zedelijk terrein orde en recht handhaaft.

Het is dan ook niet zonder meer gerechtvaardigd om de opvattingen en practijk van het Calvinisme uit de 16e, 17e en 18e eeuw op dit punt af te wijzen als verouderd en het door Kuyper en zijn volgelingen verdedigde standpunt als absoluut juist te aanvaarden.

Zoo rijst vanzelf de vraag of de bedoelde beperking van de staats-taak zooal niet op principieele gronden, dan toch op grond van staatkundige, van doelmatigheidsoverwegingen is te verdedigen.

Deze vraagstelling impliceert reeds (terecht m.i.), dat het hier niet om theologische of algemeen wijsgeerige vragen gaat, maar dat het in de eerste plaats een politieke vraag is: n.l. hoe en langs welken weg de Overheid voor haar deel het best de verbreiding der waarheid dient en bevordert. Men kan zich alweer niet aan den indruk onttrekken, dat bij vele uiteenzettingen omtrent den Christelijken staat, te weinig aandacht is besteed aan de eigen aard van den staat en de moeilijkheden welke deze met zich mede brengt.

Door de in Calvinistischen kring gebruikelijke terminologie bestaat het gevaar dat Staat en Overheid worden verward en dat ook bij de behandeling van het onderhavig onderwerp teveel alleen op de Overheid wordt gelet, zonder te bedenken dat deze slechts één element in den staat vormt, en allermint in vrijheid den gang van het staatsleven bepaalt.

Zeker moet hier ook rekening gehouden worden met het volk en met de historie van den staat, die mede een belangrijke rol spelen bij de bepaling van het totaalbeeld. Hier moge slechts worden gewezen op het feit, dat de ervaring leert dat een recht en een orde die niet meer in het volksgeweten leven, als regel voor de Overheid niet langer te handhaven zijn en op de onmiddellijk daarmee verwante omstandigheid, dat de Overheid haar taak belangrijk beperkt of uitgebreid kan vinden door een historisch gegroeid staatsbewustzijn, de gemeenschappelijke basis waarop samenleven als burgers van eenzelfden staat ondanks de vele onderlinge verschillen en tegenstellingen toch mogelijk blijkt (het gevoel dat men toch meer gemeen heeft dan verschillends). [Voor al dit laatste punt dat misschien niet aanstonds duidelijk zal zijn, hoop ik mondeling nog nader toe te lichten]. Juist de onderhavige quaestie leent zich zeer wel ter adstructie van de opvatting dat een overheid, zelfs waar zij de absolute meerderheid der burgers achter zich heeft, allermint volkomen vrij is in de door haar te volgen politiek.

Wie in onze Nederlandsche wetgeving speurt naar Christelijke elementen stuit direct op de huwelijks- en Zondagswetgeving. Beiden pogingen om Christelijke waarden in ons volksleven te verankeren, maar beiden in de practijk gedeeltelijk terzijde gezet. Voor een poging de echtscheiding bij gemeen overleg onmogelijk te maken, zou ook nu een meerderheid gevonden worden. Maar men staat voor het feit, dat groote groepen der bevolking aan de waarden, die men in eere wil herstellen, zijn ontzonken en dat een handhaving dier waarden met dwang bij die groepen niet meer zou worden begrepen. Moet dan toch dwang worden gebruikt of moet de wetgever aan het ingezonken moreel besef ietwat tegemoet komen en de gronden voor echtscheiding verruimen? Deze vraag is niet eenvoudig te beantwoorden.

Met dwang bereikt men op geestelijk en zedelijk gebied slechts weinig. Wanneer groepen der bevolking aan geestelijk-zedelijke waarden ontzinken, dan bestaat bij een bepaald stadium nog de mogelijkheid om o.a. door toepassing van sterken aandrang en dwang, die waarden levend te houden; wanneer men echter eenmaal tot beneden dat punt is afgegleden, dan stuit zulke dwang alleen op onbegrip, leidt tot geestelooze onderwerping of tot een ontduiking op zoo groote schaal dat de gestelde regelingen tot een aanfluiting worden.

Dit geldt voor de overheidsdwang op geestelijk en zedelijk terrein in het algemeen. Door de stempel die de gedachte der geestelijke vrijheid in den loop der historie op ons nationaal bestaan heeft gezet, door de omstandigheid vooral dat groote groepen der bevolking aan het Evangelie zijn ontzonken en dat de Kerk in haar gespletenheid als regel niet een zoo duidelijk en krachtig geluid kan laten hooren, als voor een optreden als hier bedoeld voorwaarde moet zijn, zou dwang hier gevaar loopen niet alleen niet bevorderlijk te zijn voor de kerstening van het volksleven, maar zelfs schadelijk kunnen zijn voorzover zulke dwang bij velen (en niet de minsten onder degenen die men winnen wil) zou leiden tot toesnoering van hun harten en eerder een verzet tegen, dan ontvankelijkheid voor het Evangelie zou bevorderen.

Dit nu zijn zooals gezegd practische, geen principieele overwegingen. Maar niet mag worden gezegd, dat men wijzer zou willen zijn dan God, door zich eigenlijk aan Zijn duidelijke geboden te onttrekken. Duidelijke geboden geeft ons de Schrift op dit punt niet. Slechts kan worden gezegd, dat staat en overheid met de geheele schepping worden opgeroepen God te verheerlijken en te dienen. Hoe dit het best geschiedt, daarvoor is géén regel gegeven, maar wel moet duidelijk in het licht worden gesteld, wat bij alle critiek te veel wordt vergeten, dat ook een strenge beperking niet uit louter negativisme of neutralisme behoeft voort te vloeien, maar een positief element in

zich bergen kan, voorzover zulke beperking wordt opgelegd uit de overweging dat men in een bepaalde situatie de bestrijding van het kwaad beter en met meer vrucht kan overlaten aan den vrijen strijd der geesten dan aan het zwaard der overheid.

Hiermede is echter tevens veroordeeld alle zelfingenomenheid, die meent in de staatsonthouding deze steen der wijzen te hebben ontdekt.

In de eerste plaats moet het steeds als een zonde van het volks- en staatsleven worden gevoeld, wanneer de mogelijkheid bestaat op allerlei wijzen aan Gods eer en Gods recht tekort te doen. Men moge er dan de individueele overheidspersonen geen verwijt van kunnen maken, dat die toestanden bestaan, wanneer zij *voorzover hun dat mogelijk is*, ter bestrijding alles doen wat in redelijkheid gedaan kan worden, wel blijft het een verwijt aan den staat en aan het volk als zoodanig en aan ieder lid van die gemeenschap afzonderlijk, dat het positief recht zoozeer bij Gods recht ten achter blijft. En de last van deze zonde drukt zeker op elken Christen; hij is voor dien toestand mede verantwoordelijk en is gehouden er steeds naar te streven hierin verandering te brengen. Hier ligt de oorsprong van allerlei Christelijke actie, n.l. niet in de eerste plaats daarin dat men als Christenen zijn eigen geluid laat hooren en zich een plaats onder de zon verzekert, maar hierin dat door die actie God in ons geheele volks- en staatsleven meer tot Zijn eer komt. De vraag hoe dit het best geschiedt, moge ik op dit oogenblik terzijde laten.

Maar in de tweede plaats mag men die staatsonthouding niet absoluut stellen. Het geldt hier practische overwegingen; wanneer zich de situatie wijzigt, dan kan een staatsingrijpen met dwang zeer wel geboden blijken en het is op dit tijdstip zeker geraden zichzelf de vraag voor te leggen of zulk ingrijpen niet noodig is. Daar is een vermindering van den tegenstand tegen het Evangelie bij groepen der bevolking, een bereidheid om er naar te luisteren en een sterker bewustzijn van Zijn waarde. Men heeft ook zijn absolute onthouding reeds ten deele moeten laten varen. Terwijl voor den oorlog uniformverbod e.d. nog op een geheel formeele wijze waren geformuleerd, is thans openlijk stelling gekozen tegen het nationaal-socialisme en fascisme. Men vraagt om den Bijbel op de Openbare School; hier ligt een punt waar men kan trachten te peilen in hoeverre de situatie inderdaad gewijzigd is. Zoo moet dus worden afgewezen de neiging om thans oordeel te vellen op gronden die van twintig of zelfs vijftig of meer jaren terug dateeren, zonder zich rekenschap te geven van de situatie waarin men toen verkeerde. Christelijke staatkunde vooral zal zich er voor moeten hoeden om tot stelsel- of doctrine-vorming af te glijden en al te snel de woorden „nooit” of „altijd” in den mond te nemen, waar het om concrete maatregelen gaat.